

УДК 94(477) (092) «15/16»

НАЦІЄТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ П. КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук,
завідувач відділу української етнології ННДІУВІ

Анотація. У статті аналізується націєтворча діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного. В умовах посилення польської влади в Україні козаки під керівництвом П. Сагайдачного виступили гарантом збереження традиційної культури і православної віри українців. Цілеспрямована політика залучення козацтва до вирішення важливих завдань щодо збереження Руської православної церкви й української самобутності, яку непохитно провадив П. Конашевич-Сагайдачний, поступово почала давати свої позитивні наслідки. Українське козацтво внаслідок цих виважених дій стало провідною військово-політичною, державотворчою елітою українського народу і державницьким сталевим стрижнем вітчизняного націєтворення у першій половині XVII ст.

Ключові слова: Україна, українці, П. Конашевич-Сагайдачний, українське націєтворення, доmodерна нація, «козацька нація», козаки.

НАЦИЕСОЗИДАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ П. КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО

Юрий ФИГУРНЫЙ

кандидат исторических наук,
заведующий отделом украинской этнологии ННИИУВИ

Аннотация. В статье анализируется нациесозидательная деятельность Петра Конашевича-Сагайдачного. В условиях усиления польской власти в Украине казаки под руководством П. Сагайдачного выступили гарантом сохранения традиционной культуры и православной веры украинцев. Целенаправленная политика привлечения казачества к решению важных задач по сохранению Русской православной церкви и украинской самобытности, которую стойко вел П. Конашевич-Сагайдачный, постепенно начала давать свои положительные результаты. Украинское казачество вследствие этих взвешенных действий стало ведущей военно-политической, государственной элитой украинского народа и стальным стержнем отечественного нациообразования в первой половине XVII в.

Ключевые слова: Украина, украинцы, П. Конашевич-Сагайдачный, украинское нациесозидание, современная нация, «казацкая нация», казаки.

STATE-BUILDING ACTIVITY OF P. KONASHEVYCH-SAHAYDACHNYI

Yuriy FIGHURNYI

Candidate of Science in History,
Head of Ukrainian Ethnology Department of NRIUSWH

Annotation. *In the paper author analyzed state-building activity of Petro Konashevych-Sahaidachnyi. In conditions of growth of Polish power in Ukraine the Cossacks under the leadership of P. Sahaidachnyi acted as guarantors of maintenance of traditional culture and Ukrainian Orthodoxy. Deliberate policy of involving the Cossacks into maintenance of Orthodox Church and the Ukrainian identity which was firmly led by P. Konashevych-Sahaidachnyi gradually began to give positive results. The Ukrainian Cossacks owing to such well-thought actions turned into leading military, political and state-building elite of the Ukrainian nation and stronghold of nation-building process in the first half of the 17th century.*

Key words: *Ukraine, the Ukrainians, P. Konashevych-Sahaidachnyi, Ukrainian nation-building, pre-modern nation, Cossack nation, Cossacks.*

Кінець XVI – перша половина XVII ст. – доленосна епоха в поступальному розвитку України й українців. Вона розпочалася з гіркоти поразок перших козацьких повстань 90-х років XVI ст. під проводом К. Косинського і С. Наливайка, а завершилася успішним початком Хмельниччини (Національно-визвольної війни та соціальної революції українського народу під керівництвом Б. Хмельницького). У цей історичний період Україна з географічного поняття далекої країни Речі Посполитої (її «всхідніх кресів») поступово перетворюється на важливу геополітичну реальність, а саме на самодостатній етноспільнотний протодержавницький організм, який дуже швидко розвивається й самоорганізується, а тодішні українці («руські», «русини») розпочинають усвідомлювати свою самобутність, окремішність і право на самостійне існування, що, зрештою, і посприяло формуванню в їх середовищі домодерної європейської «козацької нації». Зрозуміло, що ці важливі українські націєтворчі процеси відбулися не одразу, а тривали з кінця XVI ст. та всю першу половину XVII ст., врешті-решт, їхні кількісні показники трансформувалися в якісно-новаційні зміни доби Хмельниччини. На нашу думку, вагому роль в активізації цих процесів відіграв Петро Конашевич-Сагайдачний. В умовах

посилення етнічного, релігійного, соціального, економічного тиску польської влади в Україні козаки під керівництвом П. Сагайдачного виступили надійним гарантом збереження традиційної культури і звичаїв українців, їх рідної мови, православної віри й самобутності.

Актуальність дослідження заявленої нами проблематики полягає в тому, що, вивчаючи націєтворчу діяльність П. Сагайдачного в українознавчому вимірі, ми не тільки намагаємося фахово осягнути важливі події минувшини нашої Батьківщини, але й професійно переосмислюємо їх з висоти сьогодення та надбань, втрат і перспектив України, українців і світового українства. Новизна наукової праці виявляється в тому, що, попри значну наявну кількість напрацювань, присвячених П. Сагайдачному, на жаль, майже відсутні узагальнені концептуальні праці, в яких на достатньому теоретичному рівні, а головне комплексно аналізується позитивна роль козацького очільника у тогочасних вітчизняних націєтворчих процесах. Об'єктом дослідження є Україна, українці в їх поступальному часопросторовому розвитку; предметом – осягнення націєтворчої діяльності П. Сагайдачного в українознавчому вимірі. Хронологічні межі дослідження охоплюють часовий період кінця XVI – початку XVII ст. та

обумовлені життям і націєтворчою діяльністю П. Конашевича-Сагайдачного. Географічні межі праці пов'язані передусім із сучасною територією Української держави.

Це дослідження реалізується в межах виконання науково-дослідної роботи, що фінансується з державного бюджету, «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», керівником якої є доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України В. Баран. Вона виконується в ННДІУВІ відповідно до напряму планової роботи відділу української етнології.

Вивчення заявленої проблематики передбачає виконання таких головних завдань: 1) проаналізувати стан фахової розробки теми, її джерельну базу та визначити теоретико-методологічну основу дослідження; 2) здійснити аналіз концептуальних понять, дотичних до проблем українського націєтворення; 3) простежити вагому роль П. Конашевича-Сагайдачного в українських націєтворчих процесах першої половини XVII ст.; 4) охарактеризувати найважливіші здобутки козацького гетьмана.

Проведений аналіз джерел, досліджень і публікацій, у яких було започатковано і продовжено дослідження даної наукової проблеми і на які мав змогу опиратися автор, засвідчив, що заявлена ним проблематика потребує подальшого вивчення. У свою чергу наведемо лише найвагоміші, на наш погляд, праці, які безпосередньо дотичні до цієї українознавчої теми: Петро Сагайдачний. – К., 1992; Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К., 1993; Мицик Ю. Нові дані до біографії Петра Конашевича (Сагайдачного) //

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1998. – Вип. 5; Гуржій О.І., Корнієнко В.В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. – К., 2004; Сас П.М. Петро Конашевич-Сагайдачний: молоді роки. – К., 2006; Фігурний Ю.С. Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі. – К., 2011; Тома Л.В. Петро Конашевич Сагайдачний. – Харків, 2011; Комарницький С. Герой Кафи, Москви і Хотина: до 390-річчя Хотинської війни 1621 р. – Чернівці, 2011; Макаровський І.П. Гетьман Петро Сагайдачний на сторожі України (до 390-річчя від дня його смерті). – Івано-Франківськ, 2012; Сас П.М. Чесний рицар Петро Конашевич-Сагайдачний. – К., 2012 та ін.

Необхідно наголосити, що в цьому комплексному українознавчому аналізі нами був задіяний один із головних наукових методів пошуку верифікованої (перевіреної) істини – принцип історизму, себто неупереджене висвітлення й характеристика українського націєтворення у першій чверті XVII ст. та роль у ньому П. Конашевича-Сагайдачного. Також ми активно послуговувалися порівняльно-історичним методом, коли аналізували, як вплинула націєтворча діяльність козацького ватажка на процес становлення українського етносу, поступальний розвиток вітчизняного козацтва (запорожців, реєстровців і нереєстровців) і Запорозької Січі як військово-політичного об'єднання козаків і прообраз Української козацько-гетьманської держави (Гетьманщини) та зародження домодерної козацької (української) нації в контексті тогочасних важливих міжнародних європейських і світових подій.

Вивчення цієї важливої наукової теми розпочнемо з характеристики базових засадничих понять, на яких ґрунтується наше дослідження. Так, «нація» – це певна стадія соціоцивілізаційної зрілості етносу, на якій він виступає на арену політичного життя з чітко визначеними цілями і намірами з метою реалізації їх у політичній практиці, а саме творення і будівництва власної держави. Дефініцію «українське націєтворення» трактуємо як неперервний у часі й просторі поступальний розвиток українців від етносу (бездержавного народу) до нації (державницький народ), здобуття ним власної національної держави й послідовної розбудови головних її підвалин. Разом з тим слід дещо уточнити використання цих понять щодо досліджуваного нами періоду – пізнього середньовіччя – раннього нового часу. У цей час не весь український народ виступає на арену політичного життя, а лише його провідна верства – аристократія (державці, військовики і церковники). Під терміном «українознавчий вимір» ми розуміємо визначення й осягнення концептуальної сутності, історичної величини і наукового значення досліджуваної проблеми (у цьому випадку – українських націєтворчих процесів у кінці XVI – на початку XVII ст.) у цілісному й неперервному взаємозв'язку з Україною, українцями і світовим українством у цивілізаційному часопросторі.

Характеризуючи українські націєтворчі процеси в кінці XVI – на початку XVII ст., вкотре наголосимо про їх нерозривний взаємозв'язок з етнічними і державотворчими процесами, а головним, архіважливим завданням вітчизняного етнодержавонацієтворення було відновлення української державності

та формування із розрізнених станів і прошарків тогочасного українського соціуму (шляхти, духовенства, міщан, селян і козаків) згуртованої домодерної нації. Автор переконаний, що головним каталізатором, який кардинально пришвидшує націєтворчі процеси й формує та скріплює власну державу, є політичні, військові та релігійно-інтелектуальні еліти. З середини XIV до середини XVI ст. такою провідною верствою в українському етносі намагалась бути руська (українська) шляхта – магнати, середньозаможне і бідне панство, вище і середнє православне духовенство. Проте, починаючи з другої половини XVI ст., ця еліта майже повністю позбувається власних державницьких прагнень та навіть не робить ніяких спроб зберегти хоча б якусь автономію для українських етнічних земель, а переймається лише своїми вузькостановими інтересами. Це наочно продемонстрував процес підготовки, обговорення і прийняття міждержавної Люблінської унії в 1569 р., саме тоді українська аристократія, обстоюючи в основному свої права, використовуючи тогочасну політичну кон'юнктуру, як мінімум могла забезпечити юридичну автономію українських етнічних земель, як максимум – відстоювати і пропагувати ідею Речі Посполитої (Республіки) не двох народів – поляків і литовців, а трьох – включно з українцями (руськими). Але цього, на превеликий жаль, не сталося, тому козацькі повстання в кінці XVI ст. під орудою К. Косинського і С. Наливайка стали провісниками майбутніх змін. Хоча ці збройні козацькі виступи вона з вагомою допомогою польських «класових братів» знешкодила, проте сама проблема «провідної верстви» залишалася не вирішеною. Тому

вже в першій половині XVII ст. українське козацтво, очолюване П. Сагайдачним, по праву стало провідним станом українського етносу загалом і тогочасного українського суспільства зокрема. Навіть сама звитяжна доля і героїчна життєдіяльність П. Сагайдачного яскраво підтверджують нашу думку, коли він виключно внаслідок особистої цілеспрямованості і наснаженості став загально-визнаним лідером українського народу в першій чверті XVI ст., залишивши далеко позаду представників руської магнатерії з родин Острозьких, Заславських, Збараських, Вишневецьких, Корецьких, Пронських, Сангушків, Четвертинських, Чорторійських та ін., тим паче, що переважна їх більшість на той час вже остаточно окатоличилась і сполонізувалась й тим самим була втрачена як для українського визвольного руху, так і вітчизняного націєтворення.

Автор вважає, що у більшості випадків народ стає нацією внаслідок саме революційних, а не еволюційних змін, і наявність власної держави та певного рівня консолідації (згуртування) того чи іншого етносу навколо так званої національної ідеї надзвичайно пришвидшує націєтворчі процеси. Загалом у всесвітньо-історичному розвитку етнічних спільнот саме алгоритм утворення і становлення націй через і за суттєвої допомоги національних держав став найбільш типовим і дієвим. Ми хочемо наголосити, що це націєтворення активно прискорювалося завдяки тим позитивним обставинам, що тут нації створювалися переважно на ґрунті гомогенного (однорідного) етносу (народу) у мовному, релігійному, культурному і расовому аспектах. Врешті-решт,

так формуються англійська, французька, іспанська, польська, російська та багато інших націй. Разом з тим багато етносів як у Європі, так і у всьому світі, що на той час не мали власної державності чи втратили її раніше внаслідок політичних, військових, династичних тощо причин, мали теж реальні можливості стати націями, але при цьому спочатку їм треба було позбавитися іноземного поневолення, відновити втрачену суверенну державу, розбудувати державні органи влади та їх розподіл на виконавчі, законодавчі й судові гілки та об'єднати розрізнені стани і прошарки суспільства в єдину націю, консолідовану спільною національною ідеєю, а саме – збереження, захист і поступальний розвиток власної національної держави. Саме таким шляхом пішов голландський етнос у другій половині XVI ст. Нідерландська національна революція 1556–1609 рр. поєднала у собі національно-визвольну війну супроти абсолютистської іспанської монархії та антифеодалну боротьбу революційно налаштованих мас і зрештою призвела до створення першої в Європі й у світі незалежної буржуазної голландської держави – Республіки Об'єднаних провінцій. Символічно, що вона отримала міжнародне визнання в 1648 р., саме тоді, коли на теренах України розпочалася Хмельниччина (1648–1657 рр.). На превеликий жаль, всеукраїнський здвиг не досяг таких успішних результатів, як голландський, і головна невдача українців полягала в тому, що створена ними «през шаблю» Українська Козацько-Гетьманська Держава, на відміну від Республіки Об'єднаних провінцій, не змогла відстояти і зберегти свою суверенність,

а увійшла на правах обмеженої автономії до складу Московського царства, а згодом, у другій половині XVIII ст., була остаточно ліквідована метрополією. Але все це буде згодом, а поки що українці хоча і відставали у державотворенні від більш успішних на даний історичний відрізок часу (перша половина XVII ст.) сусідів – ляхів, литвинів, московитів, молдаван, кримських татар та ін., проте завдяки новій державотворчій верстві свого бездержавного етносу – козацтву – отримали реальні можливості не тільки ліквідувати це відставання, а й шанс, врешті-решт, вибороти «державну бронзу» і створити власну козацьку (українську) націю!

Саме цими нагальними проблемами, на наше тверде переконання, насамперед і переймався П. Сагайдачний. Під його безпосереднім керівництвом розрізнені козацькі загони та підрозділи поступово перетворювалися у цілком боездатне військо, яке з часом стало головною рушійною силою українських державотворчих змагань (ще раз нагадаймо, що чорноморська флотилія чайок і козацька регулярна піхота на той час були одними з найкращих не тільки у Європі, а й в усьому світі). Разом з тим не можна перебільшувати реальний вплив П. Сагайдачного як козацького очільника на тогочасний строкатий український соціум – магнатів, шляхту (середню, дрібну), духовенство (православне й уніатське), купецтво, міщанство, селянство. Чи мав він змогу опертися на одностайну підтримку суспільства – питання риторичне, коли його ж, по суті, найпалкіші і найвірніші соратники – козаки – раз у раз то вибирали, то скидали Петра з гетьманства. Ми переконані, що ця роз'єднаність козацтва – на реєстрове,

а те, у свою чергу, ділилося на городове і низове; і на нереєстрове (т. зв. «випищики»), а через деякий час і запорізьке – стала для нього фатальною і зрештою призвела до його ослаблення, дискредитації й поразки. Проте П. Сагайдачний, на нашу думку, прекрасно розумів силу і слабкість українських козаків, тому не тільки прагнув об'єднати і згуртувати козацтво навколо провідної ідеї, якою на той час, безсумнівно, була оборона і захист православної християнської віри як від уніатів, католиків, так і від мусульман, а й намагався інкорпорувати (ввести) Військо Запорізьке на правах провідного політичного і військового стану в українське суспільство. Тим самим козацтво мало стати тим стрижнем, навколо якого об'єднувалися і гуртувалися всі інші верстви, страти і прошарки України першої половини XVII ст., згодом за його ж активною допомогою український етнос мав перетворитися на українську націю.

Але цей шлях перетворення козаків у провідну силу суспільства не був таким простим і прямолінійним. Так, своєю відвагою і мужністю вони вже здобули повагу серед українців. З ними як з потужною і фаховою мілітарною силою вже мусили рахуватися і вороги, і т. зв. «союзники-спільники». Їхній політичний і військовий потенціал вже з острахом констатувала сполонізована руська (українська) магнатерія і шляхта. На них з надією і довірою звернули свій погляд українське патріотично налаштоване панство, православне духовенство і міщанство. Ними вже починає прагнути бути українське селянство, як закріпачене, так і вільне. Все це так, але, щоб стати провідною елітою України, треба бути духовно і культурно

наснаженим і перейматися нагальними потребами свого народу. Натомість вітчизняне козацтво до Сагайдачного не дуже переймалося інтересами українського етносу. Проте з висуненням уродженця Самбірщини на чільні позиції серед козацької старшини ситуація починає кардинально змінюватися. Перше, що він зробив для здобуття козаками статусу політичного гегемона і безсумнівного лідера українського народу, – вступив з усім Військом Запорозьким до Київського братства, тим самим офіційно задекларував позицію козацтва щодо захисту як утискуваної уніатами православної віри, так і занехаяної української культури.

Ось так цю подію прокоментував вітчизняний історик М. Аркас (1852 – 1909): «Після смерті князя Константина Острозького у 1608 р., православна Україна осталася без своїх митрополитів та єпископів, котрі перейшли на унію, і не мала собі оборонця; братства духовні, про них річ буде далі – хоч і боролися з унією, але великої сили вони не мали. Гетьман, братчик найстарішого в Україні Львівського Ставропігійського братства, сам пристав і все військо козацьке вписав братчиками до Київського Богоявленського братства. Тоді найважливішою справою всенародною вважалося обороняти православну віру, бо вона була мов би знаком Української народности супроти Польської. Боронячи віру, козаки виступали оборонцями самостійности своєї національности» [2, 147].

Український вчений І. Крип'якевич, аналізуючи цей доленосний крок очільника козаків, стверджує: «Найбільшим ділом Сагайдачного було поєднання козацької політики з стремлінням української інтелігенції. Сагайдачний, як мало

хто з його сучасників, поєднував у своїй особі тенденції двох найактивніших груп українського громадянства – козащини і міщансько-духовної інтелігенції. Як вихованець острозької школи, він у самому джерелі пізнав задуми тогочасних організаторів української культури, а пізніше ввійшов у тісний зв'язок з гуртом київських освітніх діячів. Щоб піднести значення київського братства, він вписався в його члени разом з цілим Запорізьким Військом, і так узяв цей культурний центр під свій протекторат. Врешті в 1620 р. під опікою Запорізького Війська була висвячена нова православна ієрархія. Так разом, в одному фронті, стало міщанство, духовенство і козащина; стремління, що йшли досі розірвано, поплили єдиним, спільним річищем. Союз козащини з інтелігенцією скріпив обидві сторони. Міщанство і духовенство відчули за собою підпору мілітарної сили і могли далеко сміливіше і енергійніше проводити свої плани – це збільшило їх активність. З другого боку, козащина вийшла поза тісне коло своїх класових інтересів і в свою програму включила загальнонаціональні справи – оборону церкви і культури» [5, 164].

Наступним кроком П. Сагайдачного щодо остаточного визнання за українським козацтвом провідної і потужної військово-політичної сили стало відновлення під його безпосереднім керівництвом і патронатом вищої православної ієрархії, а саме висвячення нових православних ієрархів і, отже, реальне відродження в Україні Руської (Української) православної церкви. Цією рішучою і добре проведеною акцією П. Сагайдачний не тільки ще раз показав усім, а насамперед польській владі й руській магнатерії та її спільникам, хто є справжнім

господарем в Україні, а й за ким (за козацтвом!) майбутнє. Доречно нагадати, що цим питанням (відновленням статусу православної церкви на українських етнічних землях та її життєдіяльності) вже понад двадцять років переймалися й намагалися позитивно вирішити найбільш свідомі представники руської (української) православної шляхти, проте всі їх клопотання і бажання польськими урядовцями й уніатськими ієрархами ігнорувалися і відкидалися. З цього приводу М. Грушевський зазначає: «Обставини українського життя зробили сю справу незмірно пекучою вже від кільканадцяти літ. По тім як майже цілий єпископат український і білоруський покинув православну церкву, з проголошенням унії, православні в першій запалі хотіли добити ся, аби сих Владиків-відступників відсуджено від їх урядів і на єпископські місця посаджено кандидатів православних. Сей плян і запал розбив ся одначе о залізну рішучість правительства Жигимонта III не попускати православним вважати владиків-уніатів за правосильних голов «руської» чи «грецької віри» Польсько-литовської держави, котрих позиції їх прилученне до католицької церкви не уняло нічого. По десяти літах заходів в сїм напрямі православні переконали ся, що се справа страчена... А тим часом правительство, маючи на православних катедрах уніатів, міцно стояло на тім, що сї владика являють ся єдино законними і правосильними духовними властями для православних, повинні мати власть і послух у них і у всіх церковних інституціях своєї єпархії. Сфальшувавши конституцію 1609 р. і віддавши всі спори між православними і уніатами під юрисдикцію духовного департаменту трибуналу, де перевагу

мали католицькі духовні, правительство поставило православних в становище просто безвихідне. Всі процесії ведені з уніатськими владиками, з їх претензіями на православні церкви, монастирі, братства, маєтності і т. ин., на власть і юрисдикцію над православними, незмінно програвали ся. Всі протести православних, їх заходи на всіх соймах другого десятиліття XVII в., зіставали без скільки небуть замітного успіху. Опозиційний рух серед загалу шляхти ослаб, і домагання і протести православних депутатів не знаходили енергічної піддержки навіть в польській палаті. Проект закону в інтересах православних прийнятих нею на соймі 1613 р., не був прийнятий правительством. На соймі 1615 р. домагання православних були підтримані тільки опозиційною групою послів, яка й розірвала сойм, не можучи добити ся задоволення православних і дісидентів. Безрезультатно пройшов і новий сойм (1616)... Десятилітні заходи православної шляхти на парламентарній арені таким чином не привели до нічого. Справа православної церкви зістала ся в тій же безвиходности, і навіть надії на можливий вихід з неї маліли й зникали в міру того, як рідшали ряди православних шляхтичів українських і білоруських. «Ваше духовенство вело свою справу тільки за помічу світських людей, але тих сильніших помічників вам самітно убуває, а иньших не прибуває», писав в 1617 р. уніатський полеміст арх. Кревза, і православні мусіли болюче відчувати справедливість сих слів» [3, 428–431].

Отже, тогочасний уніатський священик дуже влучно охарактеризував той критичний стан, в якому перебував український етнос внаслідок того, що його еліта, аристократія дії й духу,

катастрофічно вироджується, полонізується і зникає, втрачаючи свій державотворчий і націєтворчий потенціал, а разом з нею розпочинають набирати оберти колонізаційні й асиміляційні деструктивні процеси. Саме тому для руського (українського) народу на початку XVII ст. постали руба питання про виживання і щодо заміни керівної еліти в ім'я свого майбуття й цивілізаційної перспективи України не тільки як країни і географічної території, а насамперед як перспективної держави та геополітичної й геостратегічної реальності, а українців – як домодерної (модерної) нації. Але, окрім провідної верстви, для успішного формування домодерної нації конче необхідна так звана національна ідея, проте вона розпочинає зароджуватися в середовищі європейських інтелектуалів лише в кінці XVIII – на початку XIX ст., активно формується протягом XIX ст., щоб уже у XX ст. стати панівною в усьому світі. Якщо відкинути всі міфи, казки і вигадки, пов'язані з концептуальним наповненням дефініції «національна ідея», то її головна і визначальна сутність полягає в тому, що кожен етнос (народ, етнічна спільнота) на планеті має законне право на самостійне суверенне існування в незалежній державі як титульна і повноправна державницька нація. Разом з тим у досліджувану нами добу пізнього середньовіччя і ранньомодерні (нові) часи таке розуміння і сприйняття національної ідеї перебувало лише у зародковому стані. Проте у тогочасних європейських, азійських, північно- і південноамериканських, африканських тощо соціумах була панівною релігія у своїх численних проявах – релігійна ідеологія, релігійне мислення, релігійна ідентифікація, релігійно-сакральна

пріоритетність та інші її проєкції на суспільне й державне буття. Ми переконані, що Берестейська міжцерковна унія стала ідеологічним вибухом, каталізатором, поштовхом, який розбудив не тільки сплячу і стагнуючу Руську православну церкву та її ієрархів, а й увесь тогочасний руський (український) етнос і суспільство з усіма його станами, верствами, стратами, прошарками – аристократію як правлячу еліту (магнатерія, заможна і бідна шляхта), духовенство як сакральну еліту (православні, уніати, католики і протестанти), а також і козацтво (реєстрове і нереєстрове), і міщанство (патриції, купці, ремісники, плебс), і селянство (кріпаки і вільні селяни-поселенці). Оскільки Руська православна церква у ті часи була не тільки пересічною релігійною організацією, а й справжнім виразником, духівником, етносакральним, етнокультурним і етносоціальним підґрунтям українського народу, то відстоювання і захист її самобутності й права на існування ставало, без сумніву, одним із найважливіших факторів вітчизняного етнодержавонацієтворення. А те, що українські козаки по праву посіли чільне місце у цій безкомпромісній боротьбі, стало, на нашу думку, закономірним наслідком виваженої і поступальної політики, яку наполегливо втілював у життя козацький очільник П. Сагайдачний. Разом з тим ми не хочемо і не будемо ідеалізувати козацтво. У першій чверті XVII ст. воно лише формувалося як певний соціальний військовий стан, а своє прагнення до лідерства не завжди могло підкріпити послідовними державницькими діями. До того ж розподіл українських козаків на реєстровців і нереєстровців (випищиків), заможних і бідних тощо не сприяв їх згуртованості

й політичній консолідації, і лише наполегливість, послідовність, мудрість і розважливість П. Сагайдачного поступово і неухильно перетворювали козацтво на провідну етнодержавонацієтворчу верству українського етносу, якою воно і стало, врешті-решт, у середині XVII ст. З приводу цього Д. Дорошенко наголошує: «Однак Сагайдачному, завдяки незломній волі та залізній дисципліні, яку він умів піддержувати серед козаків, удалося зберегти свій авторитет і провідне становище. Навіть більше: йому вдалося, як я вже згадував, обернути козацьку силу на піддержку православної церкви, що в ті часи було справою національної ваги. У той час коли стара провідна верства українського суспільства, магнати й шляхта, помалу сходять з сцени через масову дезерцію своїх членів до польсько-литовського табору, а у міщанства вже не вистачає сил самим виносити тягар боротьби за церкву й народність, виступає нова суспільна сила, нова верства, що вийшла з лона українського народу, – козаччина й переймає на себе завдання бути головною опорою православної церкви і української народності. Певна річ, що не відразу усвідомили й засвоїли собі це завдання козаки. Їх перші рухи, повстання Косинського й Наливайка, зовсім не мали релігійної закрески, як потім твердила про це стара українська історіографія. Але загострення релігійної боротьби після проголошення Берестейської унії знайшло свій відгук і серед козаччини, серед якої було багато елементів шляхетських і міщанських, які вже брали участь в релігійній боротьбі» [4, 208].

Для розуміння складності й гостроти націєтворчих процесів першої половини XVII ст., на нашу думку, важливо й

те, хто саме був ініціатором висвячення нових православних ієрархів. М. Грушевський переконаний, що його замислило київське духовенство, а козацтво було лише простим виконавцем їх потаємних задумів: «Тому в київських кругах, коли тут довідалися про переїзд Теофана, сама собою мусіла виникнути гадка – при помочи єрусалимського патріарха відновити православну ієрархію, самовільно, на власну руку, користаючи з опіки й протекції козаччини, що робила тут «яко на Україні» справу православних незайманою для правительствених і уніатських чинників. Переговори і наради ведені в сій справі, розуміють ся, пропали для нас, як пропало майже все з того неофіційного, інтимного життя сих кругів. Бачимо тільки, що духовенство київське рішило в переведенню сеї справи явно не виступати, з огляду на можливі репресії за се з боку правительства, а все взяла на себе козачина, по часті київське брацтво» [3, 432].

Дослідниця В. Яковенко так оцінює роль українського козацтва у релігійному житті руського народу тогочасних українців: «З іншого боку, поряд із Києвом існувала сила, до якої міщани зверталися у скрутні по допомогу вже з кінця XVII ст. – Запорозька Січ. Зокрема, одним з таких звернень було й запрошення у 1609 р. запорожців, аби ті знешкодили Грековича – як надто активного намісника унійного митрополита. До послуг козаків удавався, серед іншого, й архимандрит Єлисей Плетенецький, який 1613 р. за їх допомогою збройно відбив маєтки Києво-Печерського монастиря, сконфісковані унійним митрополитом. За часів архимандритства Єлисея Плетенецького вперше заявила про себе ще одна церковна інституція, що стала сполучною

ланкою між київськими архієреями та козаками. Йдеться про Трахтемирівський монастир, розташований на безлюдних урвищах над Дніпром неподалік від Канева. Патроном монастиря вважалося Військо Запорозьке, а з 1616 р. його ігуменом став князь Єзекиїл Булига-Курцевич – людина, близька до київської церковної верхівки, впливова й освічена (у метриці Падуанського університету, де вчився князь, він під 1600 р. записав своє ім'я по-руськомому). Сам монастир, маючи статус «військового запорозького», був традиційно не стільки релігійною інституцією, скільки козацькою резиденцією на пограниччі між «волостю» та Дніпровим Низом. Тут зберігалися військова скарбниця, клейноди й арсенал, провадилися старшинські ради, діяв шпиталь для старих і покалічених запорожців. З утвердженням у Трахтемирові Булиги-Курцевича козацька святиня стала на певний час посередником між Січчю та церковним Києвом – місцем, де київські ієрархи зустрічалися з козацькими ватажками, впливаючи на козацькі голови й обговорюючи плани спільних дій. У переносному сенсі можна сказати, що саме в Трахтемирові започаткувалося прилучення козаків до релігійних і ширше – суспільних потреб руської спільноти. Це була досить радикальна метаморфоза лицарів Степу, доти наскільки мало пов'язаних із церковним життям, що ще наприкінці 1570-х рр. курйозно стверджувалося, нібито «релігії вони переважно магометанської». Натомість, на початку 1620-х – зусиллями киево-печерських ієрархів – Православна Церква почала крок за кроком цілеспрямовано «нострифікувати» козацтво, підкреслюючи, що це – люди «нашого роду, наші брати й правовірні християни». До

цього свідомісного перевороту ми ще далі повернемося, а тут лише зазначимо, що опір спробам запровадити в Києві унію та підтримка архімандрита Єлисея Плетенецького стали першою ознакою проникнення у козацьке середовище уявлень про цілком нову для себе місію – оборонців Православної Церкви та «стародавнього руського звичаю». Ось за такого розкладу сил київські ієрархи, в порозумінні з тодішнім гетьманом Петром Сагайдачним і козацькою старшиною, зважилися на ризикований крок» [10, 240–241].

Загалом, погоджуючись з аргументацією цитованих вище учених щодо важливої ролі київського духовенства у перетворенні українських козаків на послідовних захисників ортодоксальної православної церкви, ми все ж переконані, що така тенденція була домінуючою лише до появи П. Сагайдачного на верхніх щаблях козацької старшинської верхівки. Проте з висуненням його на чільні позиції в козацькому проводі ситуація докорінно й кардинально змінюється. Випускник Острозької академії, палкий прихильник Руської православної церкви, безкомпромісний поборник руської (української) самобутності, одним словом – національно свідомий українець, він активно переймається нагальними проблемами буття і життєдіяльності тогочасних українців. Розуміючи, що руська магнатерія і шляхта остаточно втрачають (якщо вже не втратили) моральне і реальне право бути елітою (провідною політичною і військовою верствою) українського етносу, П. Сагайдачний розпочинає й активізує процес залучення козацтва до вирішення найгостріших і найрезонансних проблем суспільства й народу, щоб з часом перетворити

його на формотворчий базис і стрижень козацької (української) нації. Споглядаючи, як уже майже два десятиліття православна шляхта безрезультатно намагається відновити діяльність і законність Руської православної церкви, спостерігаючи, як рік за роком вона втрачає і ієрархів, і вірних, і становлення в суспільстві, аналізуючи безсистемні рішення і дії як руської шляхти, так і православного духовенства, П. Сагайдачний, на наше тверде переконання, підготував власний план боротьби з унією й порятунку православ'я. Цей план дій згодом мав відновити домінуючу роль Руської православної церкви в Україні, перетворити козацтво на провідний стан соціуму, сприяти консолідації українських етнічних земель для набуття ними спочатку автономного статусу, а в перспективі – незалежної держави чи суверенного члена польсько-литовсько-руської конфедерації Речі Посполитої трьох (а не двох, як раніше) народів та, зрештою, згуртувати українців і трансформувати етнос у козацьку (українську) державницьку націю. Першим кроком на цьому нелегкому шляху було створення П. Сагайдачним боєздатних збройних сил (чорноморської флотилії чайок, козацької піхоти тощо). Наступним – перевтілення козацтва із виключно військового прошарку на домінуючу державо-націєтворчу потугу, яка буде в змозі не тільки очолити українців, але й об'єднати їх зусилля у вирішенні нагальних конфесійних, етнічних, державотворчих і націєтворчих проблем. А остаточною – відновлення української державності у форматі Козацько-Гетьманської держави та створення козацької (української) нації. Ми переконані, що цей план дій був не одномоментний, а розрахований на тривалий

проміжок часу, проте чи був він концептуально викладений, чи існував лише у загальних рисах. Але в одному ми впевнені стовідсотково, що видатний козацький зверхник намагався впроваджувати в життя свої наміри до останнього подиху. Про це свідчать і вся його націєтворча діяльність, і останні місяці перед смертю (листи до польського короля і, врешті-решт, заповіт). Проведена П. Сагайдачним Московська військова кампанія 1618 р. яскраво продемонструвала не тільки міць і звитяжність козацької зброї, а й потенційну здатність козацтва та його зверхників стати в авангарді українських державотворчих і націєтворчих процесів у першій половині XVII ст. Знаючи про перебування в Московському царстві єрусалимського патріарха Феофана (Теофана), П. Сагайдачний замислив, а згодом впевнено реалізував свій сміливий план щодо висвячення православних ієрархів за його допомогою. Саме для цього, а не для підпорядкування московітам козацький очільник послав на початку 1620 р. посольство до володаря Московії. Під прикриттям перемовин з московськими боярами керівник посланців Петро Одинець, за таємним наказом Петра Сагайдачного, налагодив стосунки з патріархом Феофаном і, ймовірно, провів з ним попередні консультації з цього питання. Весь комплекс заходів (узгодження спільних дій козацтва і духовенства, спілкування з Феофаном, сприятлива внутрішньо- і зовнішньополітична ситуація тощо), врешті-решт, і посприяв втіленню в життя сміливого задуму козацького лідера, а саме відновлення православної ієрархії під патронатом українського козацтва.

Перебіг цієї визначальної і доленосної події вітчизняного націєтворення

так охарактеризував Д. Яворницький: «З Москви Феофан тримав шлях у міста Малої Росії. Коли він з Путивля доїхав до Густинського монастиря, поблизу Прилук теперішньої Полтавської губернії, то там його зустрів гетьман Сагайдачний і супроводив до Києва. «Аки пчелы матку свою, тако святейшаго отца и пастыря овцы словесныя от волков противных стражаху...» Цим приїздом патріарха єрусалимського Феофана і намислив скористатися гетьман Сагайдачний: він звернувся до нього з проханням висвятити митрополита для міста Києва. Проте, патріарх Феофан, остерігаючись польського короля та єзуїтів, а також не маючи на те дозволу константинопольського патріарха, котрому віддавна була підпорядкована Київська митрополія, довго вагався. Одначе, тодішні події в Польщі допомогли Сагайдачному схилити на свій бік патріарха і здійснити свої наміри... (у жовтні 1620 р. – Ю.Ф.). Феофан із своїми супровідниками – софійським митрополитом Неофітом і стогонським єпископом Авраамієм висвятили ігумена Михайлівського монастиря Іова Борецького київським митрополитом, ігумена Межигірського монастиря Ісайю Копинського – єпископом перемишльським, грека Авраамія – єпископом туровським і пінським, архімандрита Трахтемирівського монастиря Іезекііля Курцевича – єпископом Володимирським, архімандрита братського святодухівського віленського монастиря Мелетія Смотрицького – архієпископом полоцьким, ігумена Ісакія Борисковича – єпископом луцьким і острозьким, ігумена Паїсія Іпполитовича – єпископом Холмським і белзьким. Усі вони в переважній більшості згодом стали великими борцями за православну віру й

руський народ... Відтоді південноруське козацтво і стало опорою православ'я і народності в Малій Росії, відтоді південноруський народ свідомо розпочав боротьбу за віру і народність не лише з католиками й уніатами, а і з ополяченими, окатоличеними, обуніаченими українськими панамі і підпанками» [9, 50–51]. З цією думкою історика-козаковця погоджується сучасний дослідник-українознавець С. Плохій: «Піднявши прапор захисту православ'я, козащина торувала собі шлях до вступу в «клуб» традиційної еліти руського суспільства – князівства та шляхти, які з кінця XVI століття активно боролися проти унії. Захист православної церкви та допомога в цій справі з боку козацчини могли стати, і згодом таки стали для неї перепусткою до цього соціального ексклюзивного «клубу» [6, 149].

Також ми хочемо надати слово Д. Дорошенку: «По від'їзді патріарха до виконання своїх функцій міг приступити хіба сам митрополит Іов, що сидів у Києві під охороною козаків. Решта владик, крім М. Смотрицького, не зважувалась їхати до своїх кафедр. Про затвердження їх не могло бути поки й мови: їх уважано за самозванців і проти них оголошено репресії. Митрополит Іов Борецький разом з новопоставленими владиками видав тоді свій знаменитий протест (знайдений і опублікований проф. П. Жуковичем у збірнику «Статьи по Славяновѣдѣнію», виданому в 1910 р.). В цій «протестації» з дня 28.IV.1621 р. православні владика рішуче протестували проти оповіщення патріарха Теофана турецьким шпіоном й ворохобником, вияснили історію свого висвячення, цілком згідного з канонами, протестували проти переслідування православних уніатським духовенством

на Білій Русі, на Берестейщині, Волині й Галичині та попереджали, що всі ці гвалти й насильства можуть причинитись до розрух і що в цих розрухах будуть винні уніати. Що особливо цікаво в цій протестації, так це цілий уступ, присвячений характеристиці козаччини: «Щодо козаків, – говориться там, – то про цих лицарських людей ми знаємо, що вони наш рід, наші браття й правовірні християне... Се ж бо те плем'я славного народу руського, з насіння Яфетового, що воювало грецьке царство на Чорному морі й на суходолі. Це ж з того покоління військо, що за Олега, монарха руського, в своїх човнах-однодревках по морю й по суші (приробивши до човнів колеса) плавало й Царгород штурмувало. Це ж вони за Володимира, святого монарха Руського, воювали Грецію, Македонію і Лірію. Це ж їхні предки разом з Володимиром хрестилися, віру християнську від царгородської церкви приймали, й по цей день у цій вірі родяться, хрестяться й живуть. Живуть не як погане, а як християне: мають пресвітерів, учаться письма, знають Бога й закон свій... Коли йдуть на море, перш за все моляться, заявляючи, що йдуть за віру християнську на невірних. Другою своєю метою ставлять визволення невірників... Це певно, що на цілім світі ніхто по Богу не чинить поневоленому християнству такого великого добродійства, як греки своїми окупамі, король еспанський своїм сильним флотом, а Військо Запорізьке своєю сміливістю й перемогою: що інші народи виборюють словом і дискурсами, то козаки доказують своїм ділом». Ці слова показують, що на Україні з початку XVII ст. ясно жила в свідомості освічених людей ідея тягlosti й непереривності українського історичного процесу,

але вони показують також і те, що союз української інтелігенції з козацтвом був уже dokonаним фактом: тільки спираючись на власну національну озброєну силу, могли владики заговорити такою сміливою мовою» [4, 210].

Проте після успішного завершення звитяжної Хотинської кампанії 1621 р. польський король та його оточення почали відмовлятися від тих обіцянок козацтву і православному духовенству, які вони давали ще влітку того року. Але в цій непростій ситуації найбільш неприємним було навіть не це дворушництво Варшави, а те, що П. Сагайдачний внаслідок поранення на цій війні невиліковно захворів і з кожним днем втрачав життєдайні сили. Разом з тим він до останнього подиху боровся і відстоював українські інтереси. В. Смолій зазначає: «Бій під Хотином став останнім на багатому ратними подвигами життєвому шляху П. Сагайдачного. Поранений в одній із вересневих сутичок із ворогом, гетьман довго й важко хворів. У середині листопада 1621 р. його привезли до Києва (К. Сакович пише: «...на том же плячу тот наш гетьман пострелений приехал до Києва, наполь умерлий»). Проте, смертельно хворий гетьман не усунувся від участі в суспільно-політичному житті. З-поміж інших невідкладних завдань він вважав необхідним домогтися визнання королівським урядом церковної ієрархії, відновленої ерусалимським патріархом Феофаном в Україні. З цією метою на початку 1622 р. до Варшави виїхало особливе козацьке посольство, яке клопотало на засіданнях сейму про знищення унії і «заспокоєння православних». Одночасно гетьман написав два листи польському королю. Лояльні за формою, вони водночас містили тверду

вимогу припинити переслідування й «озлоблення» козаків, а також покласти край розповсюдженню уніатства на українських землях» [8, 239].

Поряд з цим у вітчизняній історіографії існує неоднозначне трактування останніх місяців життя славетного гетьмана. Так, О. Реєнт та І. Коляда стверджують: «В історичній літературі щодо цього склався певний стереотип, який до кінця не подоланий і сьогодні. Мовляв, Сагайдачний вже не міг вийняти з піхов шаблю на захист України, але ж мав славу і незаперечний авторитет полководця і тому не марнував останні дні свого життя і писав до польського короля листи з політичними вимогами. Подібна точка зору про те, що «годилося» робити Сагайдачному на смертному одрі, сформувалася, очевидно, під впливом літопису С. Величка, в якому наведені останні листи Сагайдачного до польського короля. Так, у передсмертному листі Сагайдачного до Сигізмунда III (березень 1622 року) гетьман нібито вимагає від короля видання спеціального універсалу, який би обезпечив козаків од утисків шляхти і назажди покінчив з унією. Але постає питання: чи існував такий лист? Можливо, так само, як і багато інших документів, що увійшли до літопису С. Величка, він був вигадкою козацького літописця. Бо тяжко хворому було вже не до земних турбот. Гетьман помирав. Це зрозумів і він сам, і ті, хто його оточували. За п'ять днів до кончини гетьман склав заповіт, за яким великі суми грошей одписав Львівському братству (1,5 тисяч польських золотих «на науку і на цвиченье бакалавров учених»), Київському братству, різним церквам і монастирям» [7, 55].

Ми з такою позицією не погоджуємося і вважаємо, що П. Конашевич-

Сагайдачний був не пересічною постаттю у вітчизняній історії, а видатним політичним, військовим і громадським діячем, який усе своє свідоме життя присвятив відновленню української державності й творенню козацької (української) домодерної нації. Саме тому його вчинки були діями впевненого в собі державотворця, полководця, політика і дипломата. До речі, про справжню сутність гетьмана свідчить і заповіт. Аналізуючи останню волю козацького очільника, В. Антонович наголошує: «До нас дійшов заповіт Петра Конашевича, писаний у Києві. В цьому заповіті більш виявляються ідеали та світогляд цього чоловіка і відносини його до народної справи. На першому плані у нього стоїть діло просвіти. Сам чоловік освічений, Сагайдачний силу народу добачає у просвіті та самосвідомості і намічає той шлях, яким вона повинна прямувати. Значну частину свого добра він жертвує на школи: львівську, київську й інші. Ще за свого життя Сагайдачний у Києві заложив школу, що десять літ після його смерті стала зватися Києво-Могилянською колегією. Своім політичним тактом Сагайдачний був чоловік видатний для свого часу і вельми корисний для народного діла. Вернувши Україні її споконвічний громадський, виборний лад в церковному та світському житті, що виходив із інстинктів українського народу, Сагайдачний додав народові сили до дальшої боротьби, а разом із тим і змоги вести ту боротьбу» [1, 83].

Помер П. Конашевич-Сагайдачний у Києві 20 квітня (10.04 за ст. ст.) 1622 р. і був похований з почестями у Бого-явленській церкві Києво-Братського монастиря. Ця смерть документально

була зафіксована в поминальнику Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря: «Року 1622, квітня 10 дня, благочестивий муж, пан Петро Конашевич Сагайдачний, війська його королівської милості запорозького, після багатьох знаменитих воєнних послуг і перемог, на ложі своїм простягнув нозі свої, повернувся до отців, з добрим сподіванням, сповнений добродійних справ і милостині, у Києві. Похований при церкві школи Слов'янської на Подолі, з почестями, в домі братства церковного» [9, 59].

Отже, послідовна і цілеспрямована політика залучення козацтва до вирішення важливих завдань щодо збереження Руської православної церкви й української етнічної самобутності, яку непохитно провадив П. Конашевич-Сагайдачний, поступово почала давати свої позитивні наслідки, а українське козацтво внаслідок цих виражених дій по праву ставало провідною військово-політичною, державотворчою елітою українського народу і державницьким сталевим стрижнем вітчизняного етнодержавонацієтворення у першій половині XVII ст. Хоча реальна ситуація в Україні після висвячення православних ієрархів залишалася досить складною і неоднозначною, але ті зміни і зрушення, що почали відбуватися як у свідомості й старшини, й козацьких мас, так і у світоглядних орієнтирах і православного духовенства, і міщанства, і селянства, і навіть шляхетства, а значить, і загалом в українському суспільстві, стали незворотними й, зрештою, призвели згодом до створення Української Козацько-Гетьманської Держави (Гетьманщини) та козацької (української) домодерної нації в середині XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні / В.Б. Антонович. – К.: Дніпро, 1991. – 240 с.
2. Аркас М.М. Історія України-Русі. – 3-те факс. вид. / М.М. Аркас. – К.: Вища школа, 1993. – 414 с.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси / М.С. Грушевський. – Т. VII: Козацькі часи – до Р. 1625. – К.: Наукова думка, 1995. – 640 с. (Репринтне видання).
4. Дорошенко Д.І. Нарис історії України / Д.І. Дорошенко. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.
5. Крип'якевич І.П. Історія України / І.П. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
6. Плохий С. Наливайкова віра: Козаки та релігія в ранньомодерній Україні / С. Плохий; пер. з англ. – К.: Критика, 2006. – 496 с.
7. Реєнт О.П. Усі гетьмани України / О.П. Реєнт, І.А. Коляда. – Харків: Фоліо, 2008. – 416 с.
8. Смолій В. Петро Сагайдачний / В. Смолій // Історія України в особах: Литовсько-польська доба. – К.: Україна, 1997. – С. 231–240.
9. Яворницький Д. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний / Д. Яворницький; пер. з рос. // Історичні постаті України. – Одеса: Маяк, 1993. – С. 24–64.
10. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н.Яковенко. – [2-ге вид., перероб. та розшир.]. – К.: Критика, 2005. – 584 с.

REFERENCES

1. Antonovych V.B. Pro kozatski chasy na Ukraini / V.B. Antonovych. – K.: Dnipro, 1991. – 240 s.
2. Arkas M.M. Istoriiia Ukrainy-Rusi. – 3-tie faks. vyd. / M.M. Arkas. – K.: Vyscha shkola, 1993. – 414 s.
3. Hrushevskiy M.S. Istoriiia Ukrainy-Rusy / M.S. Hrushevskiy. – T. VII: Kozatski chasy – do R. 1625. – K.: Naukova dumka, 1995. – 640 s. (Repyntne vydannia).
4. Doroshenko D.I. Narys istorii Ukrainy / D.I. Doroshenko. – Lviv: Svit, 1991. – 576 s.
5. Krypiakevych I.P. Istoriiia Ukrainy / I.P. Krypiakevych. – Lviv: Svit, 1990. – 520 s.

6. Plokhii S. Nalyvaikova vira: Kozaky ta relihiia v rannomodernii Ukraini / S. Plokhii; per. z anhl. – K.: Krytyka, 2006. – 496 s.

7. Reient O.P. Usi hetmany Ukrainy / O.P. Reient, I.A. Koliada. – Kharkiv: Folio, 2008. – 416 s.

8. Smolii V. Petro Sahaidachnyi / V. Smolii // Istoriiia Ukrainy v osobakh: Lytovsko-polska doba. – K.: Ukraina, 1997. – S. 231–240.

9. Yavornytskyi D. Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi / D. Yavornytskyi; per. z ros. // Istorychni postati Ukrainy. – Odesa: Maiak, 1993. – S. 24–64.

10. Yakovenko N. Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoi Ukrainy / N. Yakovenko. – [2-he vyd., pererob. ta rozshyr.]. – K.: Krytyka, 2005. – 584 s.

Yu. Fihurnyi

State-Building Activity of P. Konashevych-Sahaidachnyi

Abstract

Petro Sahaidachnyi is outstanding personality not only in Ukrainian but also in the world history. He created a solid foundation of the Ukrainian statehood when reformed Cossack separate detachments into capable regular army which numbered 20 – 40 thousand Cossacks. Hetman conducted active international policy by both diplomatic and military means. Petro Sahaidachnyi also conducted deliberate domestic policy of transformation of the Ukrainian lands, at first as autonomous entity within the Polish-Lithuanian Commonwealth with its own army, judicial and administrative systems etc. In the future he saw Ukraine as the third equal partner in the federation along with the Polish Crown and Grand Duchy of Lithuania. Sahaidachnyi made Cossacks a part of the Ukrainian historical arena when combined military power with intellectual potential of educated Orthodox clergy and mobile, well-organized middle class (bourgeois) therefore he began the process of consolidation of the Ukrainian society. Sahaidachnyi started the process of involving the Cossacks into decision of the most critical problems of the society and the nation in order to turn them into basis and stronghold of the Cossack (Ukrainian) nation. The next step was revival of the Ukrainian Orthodox Church under leadership of Hetman and protectorship of the highest Orthodox hierarchy. Premature death of Sahaidachnyi was extremely painful loss for Ukraine and Ukrainian people as well as for Ukrainian state-building, because Ukrainian ethnos lost popular leader, acknowledged by both friendly and hostile countries. Petro Konashevych-Sahaidachnyi was a prominent political, military and public figure who devoted his life to revival of the Ukrainian statehood and creation of the Cossack (Ukrainian) pre-modern nation.

«До нас дійшов заповіт Петра Конашевича, писаний у Києві. В цьому заповіті більш виявляються ідеали та світогляд цього чоловіка і відносини його до народної справи. На першому плані у нього стоїть діло просвіти. Сам чоловік освічений, Сагайдачний силу народу добачає у просвіті та самосвідомості і намічає той шлях, яким вона повинна прямувати. Значну частину свого добра він жертвує на школи: львівську, київську й інші. Ще за свого життя Сагайдачний у Києві заложив школу, що десять літ після його смерті стала зватись Києво-Могилянською колегією...»